

Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners

Herberg De Moriaen en de Rhenense familie Stramm

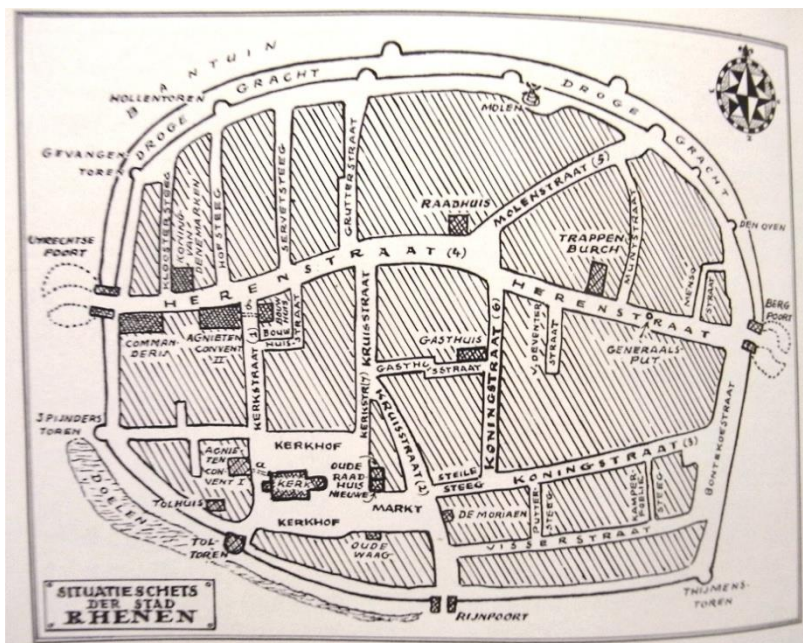
Henk P. Deys+, Ad J. de Jong en Ben W. van Laar

In het meinumnummer van Oud Rhenen in 2017 kwam in verband met de herberg De Koning van Denemarken het begrip 'zadelhofstad' aan de orde. Bij de stadswording in de 13^e eeuw werden door de toenmalige leenberen percelen grond vrijgegeven voor bebouwing met huizen. Toen later deze huizen vrije allodiale goederen zonder leenverplichting werden, behielden de oorspronkelijke grondeigenaren het recht om een jaarlijkse tijsn (soort grondrente) te innen.

Deze tijsnverplichting bleef nog lang voortbestaan. Bij transporten van de tijsnplichtige bebouwde percelen werden er speciale tijsnbrieven opgesteld, die verleden werden voor het stadsgerecht. Vaak ging het om zeer kleine bedragen, 'stuiverwerk', en er waren de kosten voor het opstellen van de tijsnbrief dusdanig hoog dat ze in geen verhouding stonden tot de jaarlijkse opbrengst aan tijsngelden. Deze tijsnverplichtingen werden dan ook later veelal afgekocht.

De herbergen De Koning van Denemarken, bij de Westpoort, en De Moriaen bij de Markt waren herbergen waar jaarlijks te innen tijsnen moesten worden afgedragen. Deze herbergen heetten daarom ook wel zadelhofstad of zitplaats.

Een aantal huizen in de Herenstraat, de gehele oostkant van de Kruisstraat (Rijnstraat) tot aan de Rijnpoort en in de Visserstraat waren tijsnplichtig aan de heren van Cuylenburg, later het Huis Ter Lede. De verschuldigde tijsn werd geïnd in de herberg De Moriaen, die stond bij de Markt, het tweede huis vanaf de zuidboek van de Steile Steeg. Hierna wordt de bewoningsgeschiedenis beschreven van deze oude Middeleeuwse herberg. De herberg was in de 18^e en 19^e eeuw in bezit van de familie Stramm. Deze familie was oorspronkelijk uit Oldenburg in Duitsland afkomstig.

Situatieschets van de stad Rhenen door Dr. A.K. Vink, waarop markante gebouwen staan aangegeven met ter hoogte van de Markt, in de Kruisstraat (Rijnstraat) De Moriaen (zie W. van Iterson De Stad Rhenen)

Inleiding

Van de tijsnregisters van de heren van Cuylenburg zijn die van 1533 en 1551 bewaard gebleven. Daarin lezen we wat de gang van zaken was bij de inning van de tijsnen. Gezien de geringe bedragen waartegen de percelen waren uitgeslagen, was men ertoe overgegaan de tijsnen per drie jaar te innen, door een tijsnmeester vergezeld van twee tijsngenoten. Ook de herberg De Moriaen zelf was tijsnplichtig maar zoals bleek in het tijsnregister van 1551 kostte het de herbergier van De Moriaen deze bijeenkomst alleen maar geld en hoefde hij in 1551 niets te betalen. De heren van het tijsngerecht namen het er namelijk goed van

qua eten en drinken. Een aardig beeld van de omvang der kosten verbonden aan het incasseren der tynsen, geeft een notitie van het jaar 1534, waarin we lezen:

'Item dit zijn die onkosten, die ghedaen sijn om mijns g.(oede) jonkeren tynssen van Pallant te ontfangen, gescijet bij Jan van Hoemen ende by Sijmon Voel ende bij tynsngenoten Jan Tulman ende Jan Dircks. Item daer zijn geweest seven maeltyden. Item Jan van Hoemen, Jan Tulman, Jan Dircks, Symon Voell, Henrick van Eck, Dirck van Ryenen, Tomaes van Loen, facit X1/2 st.' Deze zeven diners hadden dus 10 ½ stuiver gekost. Eigenaardig is juist het getal zeven. In totaal waren er meer tynsngenoten. Vermoedelijk hebben de overige tynsngenoten zich tevreden moeten stellen met drank, waaraan het ook niet ontbrak, want we lezen verder: *'Item daer syn doen halen ses vanen bijers, die vaen enen braspennijnk facit VII ½ st. Item nog ghedroncken vyer vanen coerten mit al den scencken van den tynsngenoten, facit III st.'*

Mar er waren nog meer onkosten: *'Item den bode syn loen betaelt van drij weten in der kerken te laeten doen ende dat te onderteickenen'.*

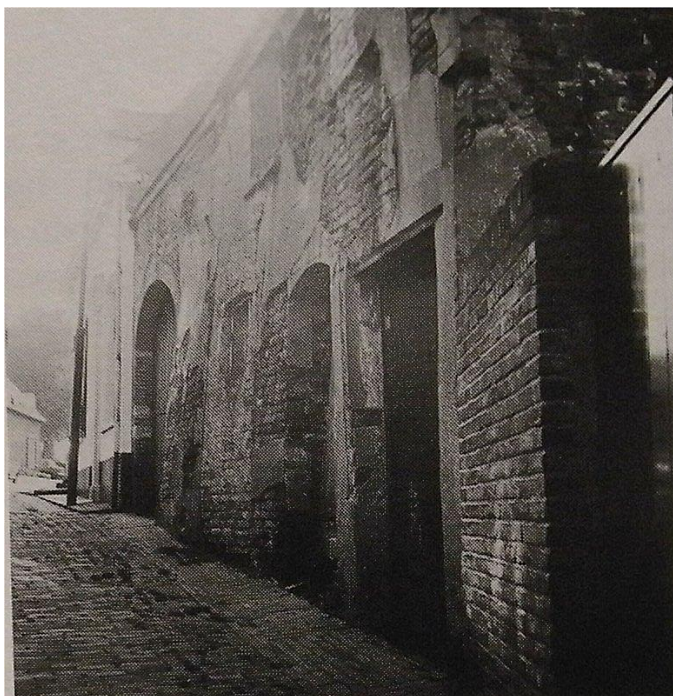
Drie afkondigingen in de parochiekerk hadden dus ook geld gekost. Tenslotte nog de mededeling: *'Item noch zijn daer oeck ghedroncken tue kannen wijns, mer die heeft Hoemen gheschencket ende oeck betaelt'*. Van Hoemen, de toenmalige drost van Ter Lede, waarschijnlijk een gefortuneerde en goedgeluimde figuur, had dus nog op twee kannen wijn getrakteerd. Het innen en opbrengsten der tynsen schijnen dus dorstverwekkende bezigheden te zijn geweest(!). Bij elkaar beliepen de onkosten van de zitting van het tynsgerecht de somma van 23 ½ stuiver. Stelt men hiertegenover het feit dat de opbrengst der tynsen over één jaar (1533) bedroeg 17 stuivers en 1 oort, dan is begrijpelijk dat de tynsen om de drie jaren werden geïnd.

Blijkens een proces verbaal d.d. 25 november 1551 hield de drost van het huis Ter Leede met twee tynsngenoten zitting teneinde de tynsen over de jaren 1549-1551 te incasseren. Dit geschiedde *ten huysse cvan Walraven Lucass. in den Moriaen binnen Reenen'*.

Hieronder volgt de bewoningsgeschiedenis van deze oude Middeleeuwse herberg De Moriaen vanaf de 16^e eeuw.

De Steile Steeg oost/west gezien, begin 80-er jaren, met de toegang tot schuur en achterterrein van ooit de herberg De Moriaen (foto Leo Schoonhoven)

De Steile Steeg west/oost gezien anno 1980 (Foto J. Combrink)

16^e eeuw

In de lijst van ontvangsten in 1533 van de tijsen gedaan door de tijsmeester van Floris I van Pallandt, tijsheer van een aantal huiserven binnen de stad Rhenen lezen we dat hij ontvangen heeft van Vrederijck Holl *uit zijn hofstat ghelegen op den anderen (de zuidhoek) boeck van dat voers. Steyll straetgen aen die zutsijde na die Rijnpoert aen die Mercket – bet. Drij oert. Item offangen van Dirck die Vrijes uit zijn hofstat zutwert daer naesr ghelegen oeck aen die Mercket (dit is De Moriaen)– bet. een een out botgen (oude muntsoort).* Eigenaar is dus Dirck die Vrijes.

Vervolgens lezen we in de registers van 1551: *Walraven Lucasz huys genoemt den Moriaen eertijts Dirck de Freijesz huys vuytgaen soude een out botgen naedien register daer aff wesende een saijlhofstede is menende dat bij daernaer nijet geven en soude nochtans gepresenteerd heeft zijn schade ten te schatten nyet ontfangen – nijet.*

Deze Walraven Lucasz, gehuwd met Meken Lijsters, was de herbergier van de Moriaen en had bepaalde gemaakte kosten niet kunnen verhalen en werd vrijgesteld van betaling van de verschuldigde tijs.

17^e eeuw

Naast de verschuldigde tijs moest jaarlijks ook een *nijtgang* van 4 stuivers huisrente betaald worden aan het Gasthuis. In de periode 1619-1623 lijkt Dierck Jansen Crauell eigenaar van de Moriaen en is er sprake van 4 stuivers voor *syn schuyr aent Steijlstraetgen*. Het lijkt erop dat deze schuur bij de Moriaen hoorde. In de periode 1592-1607 worden de betalingen voor de schuur gedaan door Aert van Eck (zie later).

In de periode 1628-1630 worden de betalingen gedaan door Dierck Cornelisse in de Moriaen.

Deze Dirck Cornelisz Laeckemont, burger binnen Wageningen, was gehuwd met Maergaretha Rijcsdr.; zij verkopen op 6 januari 1628 de Moriaen aan Jan de Lamij en Anthonia Jacobs.

Lieutenant Jonker Johan de Lamye (ook wel Lami genoemd) wordt genoemd als eigenaar van de Moriaen in de periode 1629-1637. In 1642/3 wordt Johan de Lamij genoemd als luitenant in de compagnie van monsieur d'Autiege lt. Kolonel als vader en voogd bij zijn drie onmondige kinderen (zonen) bij Anthonetta Jacobs.

In een gerechtelijke transportakte d.d. 28 juli 1655 wordt het perceel omschreven als *seeckere huijsinge ende erf staende aen de Mercket daar oostw. Jan Noest, snydtw. Schepen van Noort, westw. De Mercket en noortw. Aernt Jans, schoenmaker, rontomme woonende, weesende thinsgoet ende daelhoffstadt van Sijn Gen. Den Grave van Cuijlenburch...?*

Het huis is dan eigendom van Johan (Jean) de Lamij d'Cluijer, een militair, die gehuwd was met Anthonia Jacobsdr. Als gevolmachtigde van hem treedt op Jor (jonker) Isaacq de Lamij d'Cluijer. Het huis De Moriaen wordt verkocht aan Jan Jacobsz van Varick en zijn echtgenote Neeltje Vonck. Genoemde buurman, schoenmaker Aernt Jans, heette voluit Aent Jansz van Eck en was gehuwd met Elisabeth (Lysbeth) Evers Deonys.

Op 2 november toont schepen Jan Jacobsz van Varick voor het gerecht op verzoek van jonkheer Daniel de Lamij een missieve uit Bordeaux aan nVarick gestuurd waarin staat dat Anthonia Jacobs in leven gehuwd was met met Jonker Jean de Lamij. Een en ander gaat over de verkoop van goederen in bezit van de familie, o.a. aan zoon Ysaacq de Lamij, waaronder de Moriaen.

Het blijkt dat er voor de Moriaen tevens jaarlijks een *uytgang* aan het Onze Lieve Vrouwengilde betaald moest worden. Deze betalingen worden in de periode 1645-1677 gedaan door Jan Jacobsz van Varick.

18^e eeuw

Begin 18^e eeuw wordt in de kohieren van de betaling van haardstedengelden ene Gerrit van Guijlick genoemd als eigenaar van de Moriaen. Gerrit van Guijlick trouwde op 4 februari 1703 als j.m. van Lienden met Maijken de Vaal, weduwe van Johannes Sandbrink, die uit Rhenen afkomstig was; hij trouwde voor de tweede maal op 16 september 1731 met Cornelia Vermeer, weduwe van Hendrik Puijk. Maijcjen (Marietjen) de Vaal was op 5 februari 1660 gedoopt te Rhenen als dochter van oud burgemeester Jan (Johan) Aertsz de Vaal en Elisabeth Beddis (Bedders, ook wel Buddingh genoemd).

In de periode 1720-1737 (en ongetwijfeld daarvoor reeds) wordt Gerrit van Guijlick in de haardsteden gelden kohieren genoemd als eigenaar; in de periode daarna 1738-1760 is dat zijn weduwe Cornelia Vermeer. In de periode 1760-1766 wordt Lambartus (Lambertus) van Schalkwijk genoemd als eigenaar; deze was als j.m. van Harderwijk, wonende te Rhenen, te Rhenen getrouwd op Arnolda van Noort, j.d. wonende te Rhenen. Deze ondertrouwde 30 mei 1767 voorts te Rhenen als weduwnaar van Arnolda van Noort met Hendrina Margreta van Geer met wie hij te Renkum trouwde.

Midden 18^e eeuw lijkt er bij de Moriaen sprake te zijn van twee gedeelten Cornelia Vermeer wordt dan genoemd als winkeliere in de ene helft en Johannes Gloudi (Gloudi, Gelaude) Ferdinand voor de andere helft. Er is dan sprake van een jaarlijkse tijns die aan het huis Ter Leede betaald moest worden.

Johannes Gloudi Ferdinand, j.m. geboren te Wageningen, wonende te Rhenen, trouwde te Rhenen op 29 maart 1744 met Jenneke van Everdingen, weduwe van Hendrik van Sevillen. Johannes Gelaude Ferdinand, ondertrouwt te Rhenen als weduwnaar van Jenneke van Everdingen, met Hendrina Schaats, weduwe van Teunis van Zoelen, geboren een gewoond hebbend te Wageningen, waar ze trouwen.

Het huis de Moriaen krijgt later als huisnummer No. 152 en kadastraal nummer F44 en wonen er op dit adres meerdere gezinnen.

In de periode 1768-1789 wordt ene Otto Stramm genoemd als eigenaar. Otto Stramme, j.m. geboren te Harbern, wonende te Wageningen trouwt te Rhenen 16 november 1755 met Margaretha Dorothea Oelse, weduwe van Dirck Omseelen, wonende te Rhenen; hij trouwt als weduwnaar van Margarita Dorothea Oolsen, geboren te Oldenburg, wonende te Rhenen, op 4 juli 1773 met Margarita de Vrind, j.d. geboren en wonende te Rhenen.

Naast de familie Stramm wonen op het adres Rijnstraat No. 152 tevens een Cornelis van de Waal, geboren Rhenen 15-10-1769, zoon van Gerrit van de Waal, tabaksplanter, en Willemina van Ommeren. Voorts Martinus Wilhelmus van de Waal, geboren te Rhenen 17 juli 1796, zoon van Cornelis van de Waal en Johanna Wilhelmina Stramm.

19^e eeuw en daarna

De weduwe van Otto Stramm, Margrita de Vrind was een winkeliere met *koffij, thee, kruidenierswaren, zout, zeep etc.* in de periode 1814-1821; zij overlijdt op het adres No. 152 op 22-2-1823. Zij was een dochter van Willem de Vrind en Meggelina van Schaik.

Op dit adres komen we tevens tegen: Wilhelmus Stramm winkelier (1819), Jan Petrus Groh, voerman en winkelier (1826/7) en Margaretha Cornelia Stramm, winkelierster (1829/30).

Op het adres Rijnstraat No. 152 overleed 30-6-1821 Georg Philipp Schäffer, *gegageert* sergeant majoor, gewoond hebbend in de binnenstad van Rhenen en gehuwd geweest met Heleena de Vrindt. Hij was een zoon van Anton Scheffer en Maria Margaretha NN, geboren te Bregtheim in Nassau.

Een broer van Heleena de Vrind was Gerardus de Vrind, herbergier, 52 jaar in 1821 en ze had een zwager Jan Willem te Pas, zwager, tapper en 52 jaar in 1821.

Later in 1830 komen we de twee gezinnen Willem Harmanus Stramm gehuwd met Cornelia Rekhorst (Rakhorst) en Gerrit van Walsem, beurtschipper, gehuwd met Geertruij Meerbeek tegen op dit adres No. 152. Willem Hermanus Stramm was tabaksplanter; zijn vrouw was te Putten geboren. Een inwonende zoon Joost Stramm was huisschilder. Gerrit van Walsem was beurtschipper en was in Zutphen geboren; zijn vrouw kwam uit Rhenen.

Gegevens over latere eigenaren en bewoners van het huis A 152, kadastraal F 44 zijn te vinden in de door Henk Deys aangelegde gegevensbestanden van bevolkingsregisters die te vinden zijn op de website van de HVOR. Zie bijvoorbeeld onder Bevolking over de jaren 1840, 1850, 1862, 1890, 1909 en 1950.

Hieronder een voorbeeld van eigenaar en bewoners in 1840; er wonen ook dan weer meerdere gezinnen in het huis.

Rhenen 1840 wijk A Straatnaam: Rijnstraat		nr 152	[Opm.:				Buurtschap: 1	Stad Rhenen
[Eignr vlg Kadaster:		Kadaster: F	44				Rh:	Godsdiens
Namen:	Aantal bew.:	Huisnr. 1890:	Huisg./hs:	Ouderd	Geboorteplaats	Burg.st.	Beroep	Godsdiens
Stramm Wilhelmus Hermanus	62	Rhenen	geh	tabakker	prot			
Rakhorst Cornelia	63	Putten	geh					
Stramm Wouter Willem	23	Rhenen	jm	huisschildersknecht				
Roder Jannigje de	22		jd	dienstmeid				
Stokkum Willel van	27		geh	tabakker				
Hovestad Anna Margrita	26		geh					
Stokkum Harmanus van	14		jm					
Walsem Gerrit van	72		geh	schipper				
Meerbeek Geertruida	70	Ruurlo	geh					
Walsem Neeltje van	38	Rhenen	jd					
Kappellenveen Geusje van	8		jd					

Een blik in de Steile Steeg, west/oost; rechts het huis oorspronkelijk de Moriaen gebeten. In 1940 bevond zich hier de sigarenfabriek van A. van Leeuwen (fotomontage H.P. Deys)

Het pand waarin zich oorspronkelijk de herberg De Moriaen bevond, heeft de bombardementen in 1940 en later doorstaan; enkele jaren geleden is het huis gerenoveerd. De middeleeuwse kelders blijken er nog steeds onder te zitten.

Een blik in de kelder van het huis voorheen De Moriaen gebeten anno 2021 (Foto's Casper Cohen)

Het witte huis, ooit De Moriaen, is omstreeks 2021 grondig gerenoveerd (foto Ad de Jong)

De Steile Steeg oost/west gezien anno 2021 (foto Ad de Jong)

Bronnen o.a.

De gebruikelijke bronnen werden geraadpleegd: Rechterlijke Archieven (Toegang 66), notariële archieven, kohieren van huisrentes, haardstedengelden, kerkrekeningen etc. Deze zijn in te zien in het Regionaal Archief Zuid Utrecht (RAZU) te Wijk bij Duurstede, waar ook het Oud Archief van de stad Rhenen is ondergebracht. De tijnsregisters van de heren van Cuylenborg en het huis Ter Lede; deze bevinden zich bij het Gelders Archief te Arnhem. De transcripties en excerpten van aktes vervaardigd door Herman Postema (zie website Regionaal Archief Zuid Utrecht) en de databases aangelegd door Henk P. Deys (zie website HVOR onder Collectie Deys).

W. van Iterson, *De Stad Rhenen* (Assen 1960).

Rhenen in 1832 – Grondgebruik en eigendom, Kadastrale atlas provincie Utrecht 8 (2002).

J. Combrink, *Rhenen van vestingstad tot grebbestad* (Zaltbommel 1981).

H.P. Deys, *Achter Berg en Rijn – Over boeren, burgers en buitenlui in Rhenen* (Rhenen 1981).